

Tímár Árpád

RELLE PÁL ÉS A NYOLCAK

A Nyolcak jubiláris kiállításának előkészítő munkálatai során került az érdeklődés előterébe az a korábban figyelemre nem méltatott információ, mely szerint Relle Pál „Az »Uj Képek« c. művészeti csoport megalakításában tevékeny részt vett.”¹ Ez a mondat a Nemzeti Szalon 1912-ben megjelent almanachjában olvasható. Az ott publikált rövid életrajz² további részleteket nem közölt Relle szerepéről, a Nyolcak története szempontjából azonban mindenképp érdemes tisztázni Relle és a csoport viszonyát – összeszedve, összerakosgatva a korabeli sajtó, valamint Relle kései visszaemlékezéseinek adatait.

Relle Pál tevékenységének képzőművészeti vonatkozásait – a legutóbbi időkig – nem tartotta számon a szakmai köztudat. Művészeti lexikonokban nem szerepel a neve, sem az 1935-ös Éber–Gombosi, sem a négykötetes akadémiai, sem a háromkötetes *Kortárs magyar művészeti lexikonban*; nem került bele Pernecky Géza műkritikusokat bemutató szöveggyűjteményébe³ sem. A nagy, általános lexikonokban – a *Révai lexikonban*, az *Akadémiai nagylexikonban* sem található a neve.

Alakja persze nem volt teljesen ismeretlen, újságíróként, színházi emberként – Péchy Blanka férjeként is – időnként szóba került a neve. Színházi, irodalmi és életrajzi lexikonok kisebb-nagyobb terjedelemben beszámoltak munkásságáról. Néme-lyikben – így például a *Magyar irodalmi lexikonban* – még egy félmondatban azt is megemlégtették, hogy „újságírói tevékenységét képzőművészeti kritikusként kezdte”.⁴

Ennek a mellőzésnek az oka talán az volt, hogy ő maga sem tulajdonított túlságosan nagy jelentőséget képzőművészettel kapcsolatos tevékenységének, élete nagy részében ugyanis a színház világában élt, színikritikusként, rendezőként, színingazgatóként, színpadi szerzőként érte el legnagyobb sikereit. Egy 1912-ben megfogalmazott önéletrajzában pályakezdéséről, képzőművészeti érdeklődéséről csupán ennyit írt: „Pesten jártam az elemibe, a középiskolába és az egyetemre is. A műgyetemre, mert műépítésznek szántam magam és újságíró lettem, de akartam közben színész is lenni, festő is, szobrász is, meg még sok minden. [...] Mindig boldog voltam, ha

¹ Idézi Barki Gergely: Vezérek, szervezők, rendezők. Pillantás a Nyolcak kulisszái mögé. *A Nyolcak*. Kiállítási katalógus. Szerk. Markója Csilla, Bardoly István. Pécs – Budapest, 2010. 26., 41.; Molnos Péter: A Nyolcak mögött. Az új magyar festészet társadalmi bázisa. *A Nyolcak* 2010. i. m. 99., 103. [továbbiakban: Molnos 2010a.]; Molnos Péter: A nyolcadik. Orbán Dezső. *A Nyolcak* 2010. i. m. 334., 341. [továbbiakban: Molnos 2010b.]

² *Almanach. (Képzőművészeti lexikon)*. [A Nemzeti Szalon almanachja]. Szerk. Déry Béla, Bányász László, Margitay Ernő. Budapest, 1912. 248.

³ *Kortársak szemével. Írások a magyar művészetről. 1896–1945. Vál., bev. Pernecky Géza.* Budapest, 1967.

⁴ Relle Pál. *Magyar irodalmi lexikon*. Főszerk. Benedek Marcell. II. Budapest, 1965. 585.

kellemetlenséget szerezhettem az akadémikusoknak.”⁵ Ekkor tehát már nem tartotta külön említésre méltónak a Nyolcak körül szerzett érdemeit, bár egy évvel korábban még így vallott az újságíró-almanachban: „Imádom a művészeteket, sokat is verekedtem értök, és az egyetlen eredményem, hogy Kernstok Károly, Miklós Jenő és Orbán Dezső barátaimmal sikerült megszerveznem az »Uj képek« csoportját.”⁶

Feltehető, hogy ebből a kiadványból származik a Nemzeti Szalon almanachjának adata, s ezt talán az is alátámasztja, hogy Miklós Jenő életrajzába ugyanazt a mondatot írták bele, amit Relle Páléba: „Tevékeny része volt az »Uj Képek« c. művészeti csoport megalakításában.”⁷

Relle és a Nyolcak viszonyának, Relle szerepének tisztázása érdekében a források két csoportjára támaszkodhatunk: az 1909 és 1912 között megjelent újságcikkekre és Relle kései írásaira, visszaemlékezéseire.

Kezdjük az utóbbiakkal. A második világháború után újraindult a *Világ* c. napilap, ennek – megszűntéig – Relle Pál is munkatársa volt. Elsősorban színházi kritikákat, de alkalomadtán képzőművészeti tárgyú cikkeket is írt. Közülük legfontosabb az, amely Pór Bertalan Párizsból való hazatérése alkalmából jelent meg. Ebben Relle megerősítette a Nemzeti Szalon almanachjában közölt információt. Pór Bertalan pályakezdéséről a következő olvasható: „az út a »Nyolcak«-hoz vezetett. Amikor – az időközben Ausztráliába emigrált Orbán Dezső festőművész barátommal – ezt a kis »forradalmi« művésztársaságot csatasorba állítottuk, Pór Bertalan Kernstok Károllyal és az új művészeti irány harcos regrutáival: Márffy Ödönnel, Berény Róberttel, Czóbel Bélával, Tihanyi Lajossal, Vedres Márkkal és Femes Beck Vilmossal együtt állt zászló alá. Az első kiállítást a Könyves Kálmán Nagymező utcai helyiségében adáz vita, elszörnyülködés, a hangos gúny és halk elismerés zenebonája fogadta.”⁸ Tekintsünk most el attól, hogy évtizedekkel az események után Relle az első és második kiállítás résztvevőit összevonta – más visszaemlékezésekben is gyakran előfordul ilyesmi –, az azonban, hogy az almanachban az Uj Képekről van szó, Relle írásában pedig a Könyves Kálmán helyiségéről, egyértelművé teszi, hogy Rellének és Orbán Dezsőnek az első, 1909-es kiállítás kezdeményezésében volt döntő szerepe. Ezt Orbán Dezső visszaemlékezései is alátámasztják, noha ő is bizonytalan az évszámok és a csoportnév használatában.⁹

⁵ Relle Pál: Önéletrajz. Az *Érdekes Ujság dekameronja*. VII. Budapest, [1913.] 246.

⁶ Irodalmi abc. Relle Pál. A *Budapesti Újságírók Egyesülete Almanachja*. Budapest, 1911. 355.

⁷ *Almanach* 1912. i. m. 242. Megjegyzendő, hogy Miklós Jenőnek ezt a szerepét semmilyen más forrás nem említi, önéletrajzaiban, amelyek szintén az *Újságírók Almanachjában* és az *Érdekes Ujság Dekameronjában* jelentek meg, kizárólag szépírói tevékenységéről beszélt.

⁸ Relle Pál: Pór Bertalan hazajön. *Világ*, 1947. május 10. 2.

⁹ „Az én műtermemben beszélünk először Relle Pállal arról, hogy egy csoportba kéne tömörülni annak a néhány Párist járt festőnek, akik a kor szellemének megfelelő munkákat csinálnak.” Orbán Dezső levele Dévényi Ivánnak. MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Adattár, ltsz.: MKCS-C-I-159/1136.2. – idézi Barki 2010. i. m. 25., 41.; Molnos 2010a. i. m. 99., 103.; Molnos 2010b.

De publikált Relle a *Világban* egy tárca-sorozat is, *Akikkel találkoztam* címen. Ezek a visszaemlékezés-törédek egy-egy apró, színes történet keretében villantották fel az általa megélt fél évszázad művészvilágának sok érdekes és kiemelkedő alakját, írókat, rendezőket, újságírókat, színészeket, zenészeket és képzőművészeket egyaránt.¹⁰ Ezekből az írásokból egy sor Nyolcakkal kapcsolatos – bár apró, de semmi-képp sem érdektelen – információ gyűjthető össze.

A legfontosabb talán a Kernstokra emlékező cikk. Ennek alapján világossá válik, hogy mi volt az a bonyodalom, ami a második kiállítás katalógus-bevezetője körül keletkezett. A korabeli sajtó ugyanis 1911. április közepén még arról tudósított, hogy „A kiállítást a katalógus előszavában *Relle Pál* fogja ismertetni”,¹¹ a hó végén megjelent füzetben azonban már Feleky Géza tanulmánya volt olvasható. Ezt a változást a sajtó akkor nem regisztrálta, nem kommentálta. Relle visszaemlékezése szerint: „Amikor a »Nyolcak« első kiállítását megnyitottuk, *Kernstok Károly*, a csoport művészvezére nagyon megharagudott rám. A katalógushoz írt előszóban ugyanis, mint a mozgalom életre hívója, bátorkodtam annak a véleményemnek kifejezést adni, hogy a neoimpresszionizmus nem jelenti a művészet netovábbját, de bizonyára vannak és lesznek olyan eredményei, amelyek továbbsegítik a képzőművészetet fejlődésében. Ez nem tetszett *Kernstok Károlynak*. Annyira nem tetszett, hogy [...] kivágatta a katalógusból az előszót.”¹²

Ez az összeütközés azonban nem gátolta meg Rellét abban, hogy a kiállításról alapos és vitathatatlanul jóindulatú ismertetést írjon az *Egyetértés*be. Hogy a katalógus-előszóba szánt szöveget felhasználta-e, részben vagy egészében, nem tudjuk, de az tény, hogy az újságcikkben szerepelnek olyan megállapítások, amelyek összhangban vannak a visszaemlékezés mondataival: „ez a kiállítás nem arrogálja magának a befejezettséget, az eredmények netovábbját, hanem csak a nagyszerű hitet, a szinte fanatikus reményt dokumentálja a meg nem állásban, a soha meg nem szűnő fejlődésben.”¹³

A Kernstok-emlékezés felidézte még egy, a művészek közt szokásos beugratás történetét is, ennek minket érdeklő része Berényre vonatkozó információt tartalmaz. Relle a Művészház jelmezbájlára nőnek öltözött: „A hercegnő én voltam. *Feiks Jenő*, *Berény Róbert* és több művész alkotása, mondhatnám a kollektív művészet remeke. Egy élő Gandara-portré, spanyol vamp”.¹⁴ A cikkben további adalékok is találhatóak,

i. m. 334., 341.; Passuth Krisztina egy Szij Béliának írt levelet idéz: „A Nyolcak művészcsoporthoz az én műtermemben alapítottuk, ha jól emlékszem, 1908-ban”. Passuth Krisztina: *A Nyolcak festészete*. Budapest, 1967. 43.

¹⁰ A felidézett találkozások résztvevői közt található Ferencz Józseftől kezdve Ady Endrén, Hevesi Sándoron át Bartók Béláig egész sor híresség.

¹¹ A „Nyolcak” kiállítása. *Egyetértés*, 1911. április 16. 13. – „Az utak elváltak”. *A magyar képzőművészet új utakat kereső törekvéseinek sajtóviszhangja. Szöveggyűjtemény*. I-III. 1901-1912. Gyűjtötte, vál., szerk., bev.: Timár Árpád. Budapest – Pécs, 2009. III.: 98.

¹² Relle Pál: *Akikkel találkoztam*. Kernstok Károly. *Világ*, 1947. december 7. 2.

¹³ Relle Pál: A „Nyolcak” kiállítása. *Egyetértés*, 1911. április 29. 11-12. – *Az Utak* III.: 123.

¹⁴ Relle Pál: *Akikkel találkoztam*. Kernstok Károly. *Világ*, 1947. december 7. 2.

megtudható, hogy Relle és Czigány egy időben voltak Nyergesújfalun Kernstok vendégei, valamint az, hogy Kernstok és Relle Párizsban is találkoztak.¹⁵

Berénnyel való kapcsolatára, barátságára egy másik visszaemlékezésében is utalt Relle: „Első színpadi sikeremet arattam akkor. Huszonkét éves voltam, vagy annyi sem. Felléptem a Művész Színházban. [...] egy egész estét betöltő énekes, táncos revüben mint ügyetlen segéde egy külön erre az alkalomra szerződötített profi artistának,” cirkuszi bohócmaszkot „kitűnő festőművész barátom, Berény Róbert annyi egyéni ötlettel festett a képeimre, hogy már pusztán megjelenésemkor az egész nézőtér dőlt a röhögéstől. – Előadás után Kernstok Károly bemutatott Hevesi Sándornak, aki akkor az Operaház főrendezője volt.”¹⁶

Egy-egy utalás erejéig a Nyolcak több más tagja is szóba került Relle emlékezésében. Így például Purjesz Lajosról írva megemlíti: „Az első világháború alatt velünk inspekciózta végig a végtelen éjszakákat. Szeretett kártyázni. [...] gyakran vett részt a szerkesztőség kártyacsatáiban, amelyeknek külső vendégei is voltak, mint például az óvatos Rippl-Rónai, a könnyelmű Kernstok Károly, a fölényes Márffy Ödön és mások, politikusok, írók, művészek. Ha Pesten tartózkodott, néha Ady Endre is beleszólt a játékba”.¹⁷ Egy másik cikkből megtudható, hogy Femes Beck Vilmost betegágyánál Kernstok társaságában látogatta meg Relle.¹⁸ Megjegyzendő viszont, hogy bár önálló cikket szentelt Feleky Géza¹⁹ és Miklós Jenő²⁰ emlékének is, egyiküknél sem utalt Nyolcakkal való kapcsolatukra.

Ezek az apró adalékok egy dolgot mindenképp bizonyítanak: a Nyolcak csoportjának jó néhány tagja közeli ismerőse, jó barátja volt Relle Pálnak, nyilván nem tekintették őt kívülállónak, idegennek, amikor megpróbálkozott a művészek csoporttá szervezésével.

Relle és a Nyolcak viszonyának feltárása szempontjából azonban legalább ennyire fontos Rellének a csoport megszervezését megelőző, illetve azzal párhuzamos újságírói, műkritikusi tevékenysége is. Áttérve tehát a források másik csoportjára, Relle Pálnak a Nyolcakat és a velük rokon törekvéseket támogató századeleji írásaira, előljáróban azt kell mondanunk, hogy ezek súlya, szerepe sokkal nagyobb volt, mint amit eddig a szakirodalom elismert belőle.²¹

Relle első, szempontunkból figyelemreméltó írása a Miénk második, 1909-es kiállításának kritikája volt. A kétrészes beszámoló első felében a Miénk törzstagjait jelle-

¹⁵ „Stoki híres borpincéje alaposan lekapott a lábamról. [...] csak arra emlékszem, hogy szegény jó Czigány Dezső húzott ki a Dunából, ahová, akkor sem tudtam, ma sem tudom, hogy vánszorogtam el.” „Egy évvel később a Verlaine-pincében találkoztam Kernstokkal.” Uo.

¹⁶ Relle Pál: Akikkel találkoztam. Hevesi Sándor. *Világ*, 1947. november 30. 4.

¹⁷ Relle Pál: Akikkel találkoztam. Purjesz Lajos. *Világ*, 1947. június 8. 2.

¹⁸ Relle Pál: Akikkel találkoztam. Femes Beck Vilmos. *Világ*, 1948. augusztus 15. 2.

¹⁹ Relle Pál: Akikkel találkoztam. Feleky Géza. *Világ*, 1949. május 22.

²⁰ Relle Pál: Akikkel találkoztam. Miklós Jenő. *Világ*, 1949. március 20.

²¹ Egyetlen kivételként csupán Passuth Krisztina monográfiáját említhetjük, ahol a szerző idézi Relle

mezte Relle, a másodikban a fiatalokat. „Róluk már a sajtó-vernisszáson elhatároztam, hogy külön írok. [...] Őket nemcsak méltatni kell, hanem védeni is.”²² Jóindulattal, értő elismeréssel írt mindazokról az érdeklődést – vagy akár botrányt is – keltett képekről, amelyeket a konzervatív kritika elutasított, vagy sokszor a legdurvább hangnemben ki is gúnyolt. Ezen a tárlaton a későbbi Nyolcak tagjai – Berény és Czóbel kivételével – valamennyien részt vettek, Relle elsősorban az ő műveiket – Márffy, Czigány, Orbán és Tihanyi képeit – méltatta. A fiatalok, az új törekvések hangsúlyozott elkülönítésével Relle tulajdonképpen megelőlegezte azt a különválást, amelyet a fiatalok ekkor még szervezeti szinten nem tudtak megvalósítani.

Hogy maga a szervezkedés pontosan mikor zajlott, arra nézve sem a visszaemlékezések, sem a korabeli cikkek nem adnak egyértelmű támpontot, annyi azonban nyilvánvaló, hogy a kiválás gondolata már a Miénk kiállítása idején felbukkant. Ekkor írta le Kézdi-Kovács László a sokszor idézett mondatot: „A rossz nyelvek pedig azt rebesgetik, hogy *Kernstok* egy még újabb szecesszió magva lesz, mely a Miénkből kiválik és »*Keresők*« címe alatt a hazai ultra-ifjúsággal, művészetünk e fiatal óriásaival új művészcsoporthoz fog alakítani.”²³ Hogy ezek a kávéházi információk akkor Relle Pál szervezkedésére vonatkoztak-e vagy esetleg Bölöni Györgyre vagy Rózsa Miklósséra, azt – bizonyítékok hiányában – jelenleg nem tudjuk eldönteni. Az tény, hogy *Kernstok* mindhárom eseménysorban szerepet kapott. Egyik kulcsfigurája volt Bölöni vándorkiállításának is, de a Művészház szerveződéséből sem maradt ki, annak ellenére, hogy Rózsa Miklóssal való viszonya meglehetősen bonyolult volt.²⁴ Legegyértelműbben természetesen az Uj Képek csoport létrejöttéhez kötődik *Kernstok* neve.

Az események 1909 végén felgyorsultak, a szervezkedések nyilvánossá váltak. December elején megalakult a Művészház, s megnyílt első kiállítása is, alig két hét múltán pedig az „Uj Képek” kiállítás-megnyitásának várható időpontját is bejelentették.

Itt ismét előtérbe kerül Relle Pál. Feltehető, hogy a kiállítást előkészítő újságíróként volt valami szerepe annak a sajtóközleménynek a megfogalmazásában is, amely 1909. december 19-én több napilapban is megjelent. A közlemény elsősorban azt hangsúlyozta, hogy a név szerint felsorolt nyolc magyar festőművész csupán „csoportkiállítást” rendez, „nem azért állott össze, hogy egy külön határolt [...] szövetséget alkosson.” Azaz nem a Miénktől vagy a Művészháztól való szervezeti elszakadást, kivonulást hangsúlyozták, hanem a „közös művészi célt”, ami a csoport tagjait összekötötte. Teljes mértékben tudatában voltak annak, hogy egészen mást

Nyolcokról szóló legfontosabb cikkét. Passuth 1967. i. m. 101., 166.

²² –Ile. [Relle Pál]: M.I.É.N.K. *Egyetértés*, 1909. február 19. 11. – *Az Utak* 2009. i. m. II. 22.

²³ (Kézdi.) [Kézdi-Kovács László]: A Miénk új kiállítása. *Pesti Hírlap*, 1909. február 14. – *Az Utak* 2009. i. m. II. 15.

²⁴ A Művészház alakuló közgyűlésén „Rózsa Miklós indítványára [...] nagy lelkesedéssel egyhangúlag tiszteleti tagokká választotta Szinyei Merse Pál, Ferenczy Károly, Rippl-Rónai József és Kernstok Károly festőművészeket”. Művészház. A modernnek tömörülése. *Független Magyarország*, 1909. december 5. 6. – *Az Utak* II.: 192.

képviselnek, mint amit a művészek nagy többsége: „az itt csoportosult festőművészek nálunk még ez idő szerint kevésbé ismert és értékelt piktorális törekvés hívei [...] kifejezési módjaik eltérnek a megszokott sablontól, és művészeti hitvallásukat nálunk még szokatlan, sokszor kigúnyolt formanyelven mondják el.” De ennek az új, ismeretlen, szokatlan formanyelvnek nem adtak, feltehetően nem tudtak még megfelelő nevet adni, csupán a közös bemutatkozás optimális feltételeit kívánták biztosítani, a közös érdekérvényesítést jelölték meg célként: „képeik tömegkiállításokon mindig idegenszerűleg hatottak [...] Most tehát minden idegen elemet kizárva tömörültek, hogy így egybehordva munkáikat érvényt szerezzenek annak a művészetnek, amely ma még [...] tendenciózusan félremagyarázott és mindenáron komolytalannak feltüntetett művészet.”²⁵

Bár a csoportról hírt adó első közlemény több lapban is megjelent, s utóbb sokfelől sok-sok elismerő-támogató bírálatot is kaptak, Relle Pálnak és az *Egyetértés* című lapnak, melynek Relle munkatársa, képzőművészeti rovatvezetője volt, kitüntetett szerep jutott abban a sajtókampányban, amely az Új képek művészeinek elismertetéséért folyt. A lap elfogultsága olyan apróságokban is megnyilvánult például, mint hogy a kiállítás megnyitójáról hírt adó december 29-i közlemény egyedül az *Egyetértés*-ben jelent meg azzal az értékelő felütéssel, hogy „A mai festőnemzedék legerősebb tehetségei [...] kiállítást rendeznek legújabb műveikből”.²⁶ A Galilei-körben rendezett két vitáról is csupán az *Egyetértés* közölt részletes beszámolókat.²⁷ Az elkötelezettség a publikációk számában is megnyilvánult. Az első, előzetes híradástól kezdve a kiállítás zárásáig mintegy tizennégy hosszabb-rövidebb, tárlattal kapcsolatos közlemény, ill. elemzés, bírálat jelent meg az *Egyetértés*-ben. Ezek sorába tartozik Relle Pál december 25-i írása, amelyet az tesz különlegesen fontossá, hogy ez az egyetlen, nagyobb terjedelmű ismertetés, amely még a megnyitó előtt napvilágot látott.

Ebben a cikkben Relle mintegy kiegészítette, magyarázatokkal látta el az első sajtóközlemény egy-egy megállapítását. A csoport törekvéseinek szokatlanságát, a hazai hagyományokkal való látványos szakítását azzal indokolta, hogy „Néhány század restanciáit kellett gyorsan pótolnunk, hogy valahogyan lépést tarthassunk a kultúr-nemzetek menetelésével. A természetes fejlődés eredményeit nemigen volt időnk kívárni, s így a már kész eredmények átvételével kellett a saját törekvéseinknek friss impulzust adni.”

A korabeli közhangulatban a külön csoporttá szerveződésnek rendkívül erős, provokatív gesztus-jellege is volt. A hivatalos műcsarnoki művészet egyeduralmának fenntartása érdekében szószólóik, a konzervatív kritikusok, lépten-nyomon a béke, az egység jelszavát hangoztatták, megbélyegeztek mindenféle lázadást, pártütést, egységbontást, kivonulási kísérletet, elutasították a versenyt, a vetélkedést, a vitát, az

²⁵ Új képek kiállítása. *Független Magyarország*, 1909. december 19. 14. - *Az Utak* II.: 216-217.

²⁶ Új képek kiállítása. *Egyetértés*, 1909. december 29. 14.

²⁷ Kernstok Károly felolvasása. *Egyetértés*, 1910. január 11. 12. - *Az Utak* II.: 267.; Modern művészt. *Egyetértés*, 1910. január 18. 13. - *Az Utak* II.: 299.

érdekek ütköztetését. Ezért tartotta szükségesnek Relle, hogy a csoport védelmében megindokolja az új, a tömegtárlatokkal szembeforduló kiállítási forma létjogosultságát. „Bizonyos, hogy a konglomerált kiállítások korszaka, nemcsak odakünn, hanem idehaza is – legalább az elit-izlésűek között – lejárt.” A tömegtárlatok légköre, a középszerű konzervatív művek nyomasztó számbeli fölénye ugyanis lehetetlenné teszi a modern törekvések érvényesülését.

Érvelt Relle a harc jogossága mellett is: „A harc, amelyet a művészeti ellentétek idéznek fel, elkerülhetetlen. [...] nálunk azonban az illetékesek és a hivatottak, nemcsak a közönség, de a művészek jó része is, félreértelmezte kissé – kissé nagyon – tudatosan vagy önkéntelenül ezt is, mint sok egyebet.” A harc eszközeként Relle a munkát tekintette: „dolgozni, dolgozni ... Ez az igazi harc. A munka. [...] az az új kis csoport, amely karácsony után a »Könyves Kálmán«-nál fog *együtt* debütálni, új perspektíváit mutatja majd meg ennek a lehetőségnek.”²⁸ Ez az írás – úgy gondolom – ismét megerősíti azt a feltételezést, hogy Relle tevékeny részese volt a kiállítás előkészítésének, a csoport megszervezésének.

Művekről, a képek jellegéről, értékéről előzetes ismertetésében nem beszélt Relle. A megnyílt kiállításról szóló december 31-i cikkét azonban már egy rendkívül bátor és egyértelmű értékelő megállapítással kezdte: „Mindenekelőtt: ez a nap [...] dátumot jelent a magyar képzőművészet fejlődésének történetében. Félreért, aki azt hiszi, hogy ezzel vakmerően nagyot akartam mondani. Nem a váratlan szenzációnak harangozok be, hanem valaminek, ami itt van, s amit eddigi sporadikus jelentkezése után és közben nagyon sokan el akartak vitatni. Voltunk és vagyunk néhányan – nem is olyan kevesen –, akik tudtuk, hogy el fog jönni ez a nap, amelyet mi mint valami nagyon természeteset vártunk.” Ez a megnyitás pillanatában deklarált határozott, egyértelmű állásfoglalás egyedülálló volt még a kiállítást elismerő kritikák sorában is.

Érvelésében Relle újra fölvetette a felzárkózás problematikáját, elébe menve a várható konzervatív vádaknak: „Mit hoznak ide egy másik kultúrát, amihez semmi közünk? – fogják mondani, és megfélemeznek róla, hogy ez a másik kultúra nem idegen tőlünk. [...] Ha a francia művészet [...] elébünk vágott néhány évtizeddel, nem struccpolitika a módja, hogy utolérjük. A fejlődés útján nincsenek ugrások, s ha idővel legalább oda akarunk érkezni, ahol ők újabb utat vágnak, utánuk kell mennünk, dolgoznunk kell.” Ez a többször hangoztatott „dolgozni” kifejezés Rellénél a művészi tevékenységnek feltehetően arra az összetevőjére utalt, amit mások a „kutatni”, „keresni”, „kísérletezni” szavakkal neveztek meg.

A folyamatos megújulás, a munka, a küzdelem, a fejlődés – ezek a kulcsszavak, amelyekkel Relle jellemezte a csoportot. „Hiba minden akadékoskodás. És hiába minden bizalmatlanság. Az a kis hadseregbe tömörült művészcsoport, mely az új idők új törekvéseivel és új világfölfogásával lépett fegyverbe, a hagyomány-gáncsokon keresztül is fejlődik oda, ahová létjogosultságuk vezérli őket, s ahonnan ösvényt vághatnak a holnapnak. [...] Valami lázas, fiatalos keresés az, ami lelkesedésre ragad,

²⁸ -lle. [Relle Pál]: Új képek. Egy megnyíló kiállítás előtt. *Egyévtértés*, 1909. december 25. 14–15. – *Az Utak* II.: 221–222.

ami már ma is kizárja az üres reprodukálás lehetőségét és az értelmesség s a tudatosság az, ami a részleges megoldatlanságoknak is a megoldottság értékét adja.” Nehéz nem gondolni az *Új versekből az „Új időknek új dalai”*-ra. Nem véletlen, hogy egy másik kritikus azt írta a kiállításról, hogy „a magyar piktúra Ady muzsának volna elkeresztelhető”.²⁹

Felvetette írásában Relle a befogadás problémáját is. Kernstok képei kapcsán írta: „Megértésükhöz vagy legalábbis megérzésükhöz a nézésnek bizonyos tradíciómentessége szükséges”. Hogy milyen tradícióval kell szakítani, azt egy évvel később, az 1911-es kiállításról írt kritikájában részletezte. „A mai közönség ugyanis a Piloty-növendékeken és a naturalizmuson keresztül tanult meg nézni, amennyiben egyáltalán megtanult nézni. És ezért lehetséges az is, hogy értelmetlenül áll minden előtt, ami Pilotyiek és a naturalizmus előtt érték volt és érték ma is. Szépség- és érték-fogalmaknak ma megvannak a maguk sémái, és a közönségnek az tetszik, amit ezekben a sémákban elhelyezni tud. És ha régi, ha új, ami ezeken kívül esik, kívül esik a művészetről alkotott fogalmaikon, az nem szép, az nem jó, az nem művészet. [...] ettől a közönségtől, sőt egynéhány kolompósától sem lehet rossznéven venni, ha a Nemzeti Szalonban kiállító nyolc művésznek még csak a törekvését sem tudja és akarja megérteni.”³⁰

Az 1911-es kiállítás jelentőségét, történeti szerepét – az előzőéhez hasonlóan – abban látta Relle, hogy „a nagyszerű hitet, a szinte fanatikus reményt dokumentálja a meg nem állásban, a soha meg nem szűnő fejlődésben. [...] visszanyúlnak a régi értékekért, s éppen mert tudnak, mert tehetségesek, tudattal és egyéniséggel olvasztják azokat magukba, és a kifejlesztett éniükkel mennek a megismerések, az új piktorális problémák felé. Küzdenek, verekszenek [...] ez a kiállítás nagyon lényeges és komolyságban a magyar viszonyokhoz szinte abnormális stációja a »Nyolcak« előtt előrenyúló nagy útnak.”³¹

A küzdelem, a szüntelen fejlődés hangsúlyozása mellett tehát itt is felvetődik a tradíciókhoz, az akadémizmus előtti régi művészethez való visszanyúlás kérdése, ami egyébként a Kernstok-Lukács vitában is megfogalmazódott.

Kevésbé jelentős az, amit Relle egy-egy művészről mondott. A napilap-terjedelem ritkán tette lehetővé, hogy az egy-két mondatos jellemzést igazán találónak érezzük. Érdekes azonban ezek közül kiemelni azt, amit Berény 1911-es nagy kollekciójáról írt: „három évi forrongó, kutató elmélyedés produktumai, lázas keresése az ideiglenes eredményeknek [...] Cézanne őszinte és bevallott megértésével a lelkében keresi vásznán a tónuskontrasztokat, a tónus differenciáltságát, mely magában foglalja a színt, az irányt, a valór szikrázó ellentéteit. Ellentétek, amelyek összegezve szülik a formákat, térbeliséget és anyagszerűséget adnak azoknak.”³²

²⁹ K. F. [Kanizsai Ferenc]: Neoimpresszionisták tárlata. *Magyar Hírlap*, 1909. december 31. 14. – *Az Utak* II.: 229.

³⁰ Relle Pál: A „Nyolcak” kiállítása. *Egyetértés*, 1911. április 29. 11-12. – *Az Utak* III.: 122-123.

³¹ Uo., 123.

³² Uo.

A kiállítás kritikáját megelőzően írt Relle Pór Bertalan önálló tárlatáról is, s feltehető, hogy köze volt a Nyolcak megalakulásáról szóló közleményhez is. Ebben jelentették be, hogy a „minden sablontól és tradíciótól” mentes „modern képzőművészeti törekvések egy kisdud úttörő csapatja egyesült [...] s mivel a társulás idejében nyolcan voltak, a »Nyolcak« nevet vették föl.” Szó volt benne a meghívott vendégekről is, továbbá arról, hogy a „kiállítást a katalógus előszavában Relle Pál fogja ismertetni.”³³

A katalógus-előszó visszautasítása azonban végül is nem maradt következmények nélkül. Kernstok egyéni kiállításáról, a Nyolcak 1912-es csonka tárlatáról már nem írt Relle, a csoport bomlását feltehetően saját kudarcának is érezte, hamarosan megvált az *Egyetértéstől*, s lényegében a műkritikusi tevékenységgel is felhagyott. A csoport létrehozására azonban, arra, hogy „ezt a kis »forradalmi« művésztársaságot csatorba állították,” élete végéig büszke volt.

³³ A „Nyolcak” kiállítása. *Egyetértés*, 1911. április 16. 13. – *Az Utak* III.: 98.

Márffy Ödön: Férfi akt, 1912. Papír, tus, ecset, 370 x 213 mm,
MNG, ltsz.: 1912-413. © Magyar Nemzeti Galéria, Budapest.